

COĞRAFYA 9 VE 10. SINIF DERS KİTAPLARINDAKİ ETKİNLİKLER, ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI VE ETKİLERİ

*(The Activities, Assessment and Evaluation Works in the 9th and 10th
Grade Geography Textbooks and Their Effects)*

Dr. Münür BİLGİLİ

e-posta: bilgimunur@hotmail.com

ÖZET

2005 yılından beri yenilenen ve yapılandırmacı yaklaşıma temellendirilen coğrafya öğretiminde hala önemli sorunlar yaşanmaktadır. Yaklaşım farklılıkların günümüz eğitim anlayışla örtüşmesine karşın, coğrafya öğretiminde genel sorun müfredat programlarındaki yenilenmenin tam olarak gerçekleşmemiş olmasıdır. Müfredat programları hala pratiğe dönük olmayan bilgi yoğunluğu içerisinde bulunmaktadır. Öğrenmeyi kolaylaştıran ders içi ve ders dışı etkinliklerde müfredat programına göre şekillendiğinden kısır bir döngüye girilmektedir. Ayrıca ders kitaplarındaki bölüm sonu ölçme ve değerlendirme soruları da aynı mantık çerçevesine oturtulmuştur.

Günümüz coğrafya tanımında içerisinde insan ve onunla etkileşimi olamayan mekan coğrafyanın sınırları dışında görülmektedir. Diğer bir deyişle herhangi bir coğrafi konu ele alınırken esas odak insan ve mekan ile bunların karşılıklı etkileşimi üzerine şekillenmelidir. Bu değişimin gerçekleşmesi için öncelikle coğrafya ders kitaplarındaki etkinlikler ile ölçme ve değerlendirme sorularında anlayış ve yöntem değişikliğine gidilmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise zincirin ilk halkasını oluşturacak olan ise coğrafya müfredat programında yapılacak değişikliklerdir. Jeoloji, Pedoloji ve Hidroloji vb. gibi birçok yeni bilim dalları artık birer bağımsız bilim dallarıdır. Bu bilim dallarına özgü bilgiler, insan boyutunu ele almayan unsurları coğrafya programlarından çıkarılmalı ve ilgili olduğu bilim dalına bırakılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya Eğitimi, Coğrafya Ders Kitapları, Etkinlikler, Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları

ABSTRACT

The geography education, which has been renewed and based on the constructivism approach since 2005, has still many important questions. The main problem in the geographpy education hugely stems from the curriculum as educational approaches match up with the modern ones. Geography curriculum in high schools is full of knowledge that can't be put into practise. The content

of the curriculum consequently affects the class activities, assessment and evaluation works in the geograhly textbooks with which every unite end. They are the very reasons of failing a proper geography education.

In the modern description of geography there are only human and space and their interactions and the knowledge without human-space interactions is beyond the scope of the geography and geography teaching, so geograhly education should be based on the human-space interactions and in order to do so firstly a fundemental change must be done in the geography curriculum, then this change could be followed by the ones in activities and assessment and evaluations works in the textbooks. In the modern science Geology, Soil Science and Hydrology each became an independent field, that's way the parts of these mentioned sciences in geography must be taken out considering the current geography and geography education undertanding and approaches and in doing so geography can more accurately find its own way.

Key Words: *Geography Education, Geography Textbooks, Activities, Assessment and Evaluations Works.*

GİRİŞ

Okullarda öğrenimi yapılan her ders kitabının öncelikli amacı kuşkusuz öğrenmeyi gerçekleştirmedir. Öğrenme, planlı öğretim faaliyetleri ile etkilenme ve yeni davranış değişiklikleri meydana gelmesi sürecidir (Doğanay, 2002:432). Öğrenme süreci öğrencinin daha tam olgunlaşmamış, oturmamış olan kavramları daha anlaşılır ve çözümlenebilir düzeye getirilmesine yardımcı olmalıdır (Nichols, 2010:2). Son yıllarda öğrenmede yapılandırmacı yaklaşım benimsenmiştir. Yapılandırmacı öğrenme, var olanlarla yeni olan öğrenmeler arasında bağ kurma ve her yeni bilgiyi var olanlarla bütünleştirme sürecidir (Şaşan, 2002:49). Bu öğrenme sürecinde öğrencilerin kendi kendilerine çalışmalarında onlara yardımcı olacak birincil kaynak ders kitaplarıdır. Bu nedenle ders kitapları öğrenmeyi gerçekleştirmenin en büyük araçlarından biri konumundadır. Milli Eğitim Bakanlığı'nda coğrafya ders kitaplarının şekil, içerik, kazanım, kaynakça ve yaklaşımlar konusunda da internet sitesinde bir açıklama yapmıştır. Kazanım ve beceriler konusunda;

“Aynı üst veya alt başlık altındaki anlatımlar; sistematik bütünlük oluşturularak, paragraflarda ve paragraflar arasında anlam karmaşası

COĞRAFYA 9. VE 10. SINIF DERS KİTAPLARINDAKİ ETKİNLİKLER, ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI VE ETKİLERİ

ve çelişkisi olmayacak şekilde, sınıf seviyesine uygun nitelikte, gerekli yerlerde maddeleme yapılarak düzenlenmiş olmalı. Kazanımlar programda belirtilen sıraya göre işlenmeli (İlgili birkaç kazanım birleştirilerek de işlenebilir).İşleniş öğretim programının açıklamalar bölümünde yer alan uyarı ifadeleri ve ders içi ilişkilendirmeler dikkate alınarak düzenlenmiş olmalı. Kazanım içeriğinin dışına çıkılmamalı. İçerikte verilen bilgiler ve yardımcı unsurlar, alıntı yapılan kaynakların içeriğine uygun olmalı. Kazanımlar öğretim programında belirtilen becerilerden en az birini kazandıracak nitelikte işlenmeli ve kitap genelinde tüm becerilere yönelik işleniş yapılmalı. Anlatımlar insan haklarına saygılı bir anlayışla, ayrımcılığa(cinsiyet, inanç, ırk, fiziksel, sosyal ve kültürel özellikler vb.) yol açmayacak şekilde düzenlenmeli.”(MEB:2011).

Kazanım, beceri ve değerler konusundaki açıklamaların yanı sıra bakanlık ders kitaplarındaki etkinlikler içinde kriterler belirlemiştir. Kazanım ve beceriler kuşkusuz büyük ölçüde etkinlikler kanalıyla sağlanacaktır. Son yapılan müfredat değişiklikleri ve kitaplarda yapılan yeniliklerle birlikte her bölüm ya da ünitenin sonunda yer alan ölçme ve değerlendirme çalışmalarına yer verilmektedir. Bu değerlendirme çalışmaları genel olarak klasik sorular, doğru-yanlış ifadeleri, boş bırakılan ifadelerin doldurulması ve çoktan seçmeli sorulardan oluşmaktadır. Bu çalışmalara bazen ilgili konuyla bağlantılı tablolarda eklenmektedir. Etkinlik çalışmaları ise işlenen konu ile paralellik göstermektedir. Son yapılan değişikliklerden biri de konu sonundaki değerlendirme çalışmalarından sonra ayrı bir **değerlendirme ölçütleri** kısmının eklenmesidir. Bu kısımda çeşitli ifadeler verilmekte ve o ifadenin karşısında evet, kısmen ve hayır seçenekleri yer almaktadır. Böylece öğrencinin kendisini değerlendirmesi beklenmektedir. Örneğin 10. Sınıf Coğrafya ders kitabında Doğanın Varlıkları (Hacısalıhoğlu ve Midilli, 2011: 56) bölümünün sonundaki değerlendirme ölçütleri kısmında öğrencilerin cevaplaması gereken ifadelerden bazıları şöyle verilmiştir;

Su kaynaklarının özelliklerini sıralayabilirim.

Su kaynaklarını özelliklerine göre gruplandırabilirim.

Başlıca toprak türlerini söyleyebilirim.

Bitki topluluklarının özelliklerini açıklayabilirim.

Bu ifadelerin karşısındaki kısmı öğrenci kısmen veya hayır şeklinde cevapladığı takdirde ilgili konuyu tekrar gözden geçirmesi istenmektedir. Bu çalışmayla öğrenciler bir çeşit öz değerlendirme yapmalarının amaçlandığı görülmektedir.

Tüm yapılan değişikliklere ve çalışmalara karşın ders kitaplarında öğrenmeyi zorlaştıran, bilgi yüklemesi yapılan ve bu bilgilerin sorgulandığı değerlendirme bölümleri devam etmektedir. Benzer özellikler ders içi etkinliklerinde de gözlemlenmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı; yapılandırmacı yaklaşımla hazırlanan coğrafya ders kitaplarındaki etkinlik ve ölçme ve değerlendirme çalışmalarını analiz etmektir.

ARAŞTIRMANIN İÇERİĞİ

Bu analiz yapılırken lise 9 ve 10. Sınıf ders kitaplarından yararlanılmıştır. Bu kitaplarda yer alan etkinlikler ve değerlendirme çalışmaları araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

9.ve10. SINIF COĞRAFYA DERS KİTABI ETKİNLİKLERİ VE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÖRNEKLERİ

Günümüz eğitim anlayışında en geçerli ve üzerinde en fazla konsensüs sağlanan konu eğitimin mümkün olduğu kadar ezberden uzak, araştırma, analiz ve senteze dönük bir yapıya sahip olmasıdır. Bu çalışmalara yapılırken ders kitapları, müfredat, etkinlikler, öğretim yöntem ve teknikleri arasında da uyumluğunun gerekliliği kaçınılmazdır. Günümüz coğrafyası da herhangi bir mekânda meydana gelen olguları ve dağılımlarını anlamak ve kavramak olarak belirtilmektedir (Baud, Bougeat, Bras, 2008: 232). Her ne kadar bu düşünceler sık sık dile getirilse de bu düşünce yapısının tam olarak uygulandığını ne ders kitaplarında ne de yazılı sınavlarda görmek mümkün değildir. Örneğin, 9. Sınıf ders kitabında “Coğrafya ve Doğal Ortam” başlığı altındaki konuda fiziki coğrafya ve alt dallarına ait bir tablo verilmiştir. Bu tabloda fiziki coğrafyaya yardımcı olan veya onunla ilgili olan diğer bilim dalları altında şu başlıklara yer verilmiştir (Şahin, 2011:22).

COĞRAFYA 9. VE 10. SINIF DERS KİTAPLARINDAKİ ETKİNLİKLER, ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI VE ETKİLERİ

Hava Küre (Atmosfer)	Meteoroloji
Su Küre (Hidrosfer)	Hidroloji Potamoloji (Akarsu Bilimi) Limnoloji (Göl Bilimi) Oseanografya (Okyanus Bilimi)
Taş Küre (Litosfer)	Jeoloji (Yer Bilimi) Jeofizik (Yer Fiziği Bilimi) Pedoloji (Toprak Bilimi) Astronomi (Uzay Bilimi)
Canlılar Küresi (Biyosfer)	Biyoloji Zooloji (Hayvan Bilimi) Botanik (Bitki Bilimi) Tıp

Yukarıdaki tablo öğrencilerin lisede 9. Sınıfta coğrafya ile tanıştıkları ilk veya ikinci hafta içerisinde görecekları bir konudan alınmıştır. Konuda fiziki coğrafyanın alt dalları ve onlarla ilişkili bilim dallarının adları verilmiştir. Öğrenciler bu tabloda belki de tamamen yabancı veya hiç duymadıkları 7-8 terimle karşılaşacaklardır. 2011 yılı ders kitaplarında Potamoloji, Limnoloji, Oseanografya ve Pedoloji gibi alt dallarda verilmiştir.

Sorunun ana kaynaklarından biri konunun hayli geniş bir şekilde ele alınmasının dışında başka sorunlara yol açabilecek olmasıdır. Son yıllarda ders kitaplarında doğru-yanlış ifadeler, verilen boşlukların doldurulması ve çoktan seçmeli sorular yazılı sınavlarda da geniş bir şekilde kullanılmaktadır. Aslında yazılı sınavlarında yöntem çeşitliliği giderek artmasına karşın sorulan soruların büyük bir çoğunluğu bilgiye dayanmaktadır. Diğer bir deyişle analiz, sentez ve yorumda bulunmak genellikle mümkün olmamaktadır. Bu tablo örneği ise yazılı sınavlarda doğru yanlış, boşluk doldurma veya çoktan seçmeli sorular için oldukça elverişli görülmektedir. Bu nedenle yazılı sınavlarda yaygın olarak kullanılmaları beraberinde ezberi getirmekte ve yazılı sınav sonrasında unutulduğunda öğrenme gerçekleşmemektedir. Öğrenmenin süreçten çok sonuca odaklı olması da öğrenmeyi güçleştiren faktörlerden biridir. Bu tür terimlerin sınavlarda sürekli istenmesi sonucunda öğrenci ilgili terimleri ezberlemekte ve kendisini ifade edememektedir. Sorularda sadece bir doğru cevap olacak ve öğrenci o doğru cevabı bulmak zorunda kalacaktır. Oysa sosyal bilimlerin temelinde çeşitlilik ve çok yönlülük

esastır. Bu nedenle öğrenci salt, tek doğru değil belki de çok farklı sonuçların ve doğruların olduğu görmeye gereksinimi vardır. Olaylara ve olgulara farklı pencerelerden bakmak coğrafyanın ve sosyal bilimlerin temel özelliklerindedir. Bu tür soruların fazlaca sorulması daha başından öğrenme sürecini sekteye uğratmaktadır. Yazılı sınavların kaynağını ders kitapları oluşturduğundan öncelikli değişim ve anlayış ders kitaplarında olması elzemdir.

Lise 10 coğrafya ders kitabındaki konulardan biri ise göller konusudur. Kitabın ilk kısımlarında göller ve sınıflandırılmaları yapılmış ve bu sınıflandırmalara dünyadan örnekler verilmiştir. Kitabın ilerleyen kısımlarında ise göller konusunda tekrar girilmiş ve bu defa Türkiye'deki göller, sınıflandırılmaları ve örneklemelerine geçilmiştir. Konular arasında bütünlük sağlanmamış ve genel olarak öğrenciler tarafından aynı konunun tekrar edilmesi şeklinde algılanmıştır. Türkiye'nin gölleri konusunda ise ders kitabından sayabildiğimiz ölçüde en az 40 göl ismine yer verilmiş ve bu göller oluşumlarına göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaların çoğu yine ezber yöntemiyle ele alınacak ve çoğunlukla öğrencilerin önüne sınav soruları olarak gelecektir. Konuyu bu şekilde almak ve öğrenmeyi zorlaştıran kavram ve kelimelerle doldurmak aslında coğrafya bilimi açısından konunun içinin boşaltılması anlamına gelmektedir. Göllerin ulaşım, iklim, yerleşme, turizm, akarsu rejimlerine etkileri, ekonomik faaliyetlere katkıları, yer altı su kaynaklarına etkileri, içme ve sulama suyu sağlamaları gibi en önemli özellikleri genelde göz ardı edilmektedir. Her ne kadar bu konuların bir kısmına kitapta yer verildiyse de doyurucu olmanın çok ötesindedir. Oysa günümüz coğrafyasında gelişmiş Batı ülkelerindeki coğrafya kitaplarında aynı konu çok farklı şekillerde ele alınmaktadır. Hidroloji artık belli başlı bağımsız bir bilim dalıdır. Bu nedenle göllerin fiziki oluşumları, kimyasal özellikleri, içerdikleri mineral gibi konular artık coğrafyanın mutlak, olmazsa olmazı değildir. Örneğin, Burdur Gölü'nün yöre iklimi üzerindeki etkisi, İznik Gölü'nün bölge tarımı ve ekonomisine etkisi, kuruyan Seyfe Gölü ve çevresinde canlı yaşamı ve ekosistemlere olan etkileri, Abant Gölü ve Turizm ilgilenilmesi ve ele alınması gereken özelliklerden bazılarıdır. Öğrenci gölleri ezberlenecek bir konu olarak değil doğal ortamda önemli fonksiyonları olan ve insan yaşamını etkileyen bir unsur olarak görmelidir.

COĞRAFYA 9. VE 10. SINIF DERS KİTAPLARINDAKİ ETKİNLİKLER, ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI VE ETKİLERİ

Coğrafya insan ve mekanı anlamak ve aralarındaki bağları anlamak ve rasyonel düşündürmektir. (Mayhew, 2004: 220-221). Coğrafyanın bu tanımına daha birçok özellik diğer yazarlar tarafından eklenmiştir. Yapılan bu tanımlar ve modern coğrafya ile günümüz coğrafya kitaplarında içerik arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Pratiğe dönük olmayan aşırı bilginin yüklenmesi ise başlangıçta yapılan bir yöntem hatasıdır. Livingstone ise toplumlar değişirken coğrafyada değişmektedir ve bu nedenle coğrafyacılara coğrafyayı buldukları ortamda ele almalıdırlar dedikten sonra coğrafyayı bir gelenek olarak tanımlamakta ve ona çoğulculuğu eklemektedir (Livingstone, 2008: 347-348). Coğrafya öğretiminin birincil amacı mekanı anlamayı öğrenmek, ikincil amacı ise global mekansal sistemleri düşünmeyi öğrenmektir (Enseignement de la Géographie, 1992). Dünyada görülen bu yaklaşımlar ve değişimler kuşkusuz bizim eğitim sistemimizde ve coğrafya içerisinde de yer bulmuştur. Ancak bu değişim süreci sancılı bazen de kuşkucu yaklaşımları da beraberinde getirmektedir. Kuşkuculuğun temeli eski sisteme olan bağlılık veya yeni ortaya çıkan yaklaşımların tam olarak bilinmemesi ve bilinemeyenden meydana gelen korkulardır. Bilinçlenme ve farkındalık arttığı oranda sistemde daha belirgin düzelmelerin beklenmesi doğaldır.

Günümüz eğitiminde genel geçer olan kural bilgiyi bilmekten ziyade bilgiyi kullanma, bilgiye erişme ve onu pratiğe dönüştürme olarak algılanmaktadır. Coğrafyanın en modern ve yerinde yorumu insan ve mekandır. Yani insansız bir mekan sadece bir toprak parçasıdır ve bu toprak parçası bir coğrafya olarak adlandırılabilir ancak kesinlikle coğrafya bilimi değildir. Bu nedenle coğrafya ve coğrafya bilimi olarak sınırları çizmek daha yerinde olacaktır. İnsansız ve insanla etkileşim içerisinde olan coğrafya iki coğrafyadan bahsetmek yerinde olacaktır. Daha önce bahsettiğimiz gibi coğrafyanın ülkemizdeki en büyük sıkıntılarından biri insan ve faaliyetleri ile mekanı bir araya getirme sorunudur. Ülkemizde yıllardır yerleşmiş olan coğrafya denince akla ülke, dağ, ırmak, göl ismi gelmesi veya başkent ezberlenmesi gibi anlayış sözü edilen coğrafyaya geçişte yaşanan zorluklardan biri olarak görülebilir. Bir diğer yanlış anlayış ise bir konunun içerisinde ne kadar yabancı veya duyulmamış bir terim varsa o konunun daha fazla bilimsel olduğu şeklindeki yanlış algıdır. Bu algı uzun yıllar boyunca coğrafya içinde geçerli olmuş bir algıdır. Ortaöğretim düzeyinde olan bir öğrenci

elbette iyi bir düzeyde coğrafi ifade tarzlarına hakim olmalıdır. Ancak her konuda o konuyla ilgili olan ve üniversitede lisans düzeyinde verilmesi gereken bir literatüre girmek öğrencinin derse olan ilgisini kaybetmesine neden olabileceği gibi öğrenmenin önünde de önemli bir engel oluşturacaktır.

<i>Tablo 2. Toprakların Sınıflandırılması</i>		
Zonal topraklar	İnterzonal topraklar	Azonal topraklar
Laterit Toprakları	Halomorfik Topraklar	Alüvyal Topraklar
Kahverengi-Orman Toprakları	Hidromorfik Topraklar Kalsimorfik Topraklar	Morenler Lösler
Terra-Rosalar Çernozyomlar Çöl Toprakları Kahverengi ve Kestane Renkli Step Toprakları		Kolüvyal Topraklar ve Litosoller Regosoller

Yukarıdaki tablo coğrafya 10. Sınıf ders kitabında **topraklar nasıl oluşur?** Konusunu izleyen **toprakların sınıflandırılması** başlığı altında verilmiştir. Üç ana başlık altında toplam 15 toprak türü verilmiştir. Öğrenciler ilk olarak üç ana toprak sınıflandırmasını yaptıktan sonra bu 15 toprak türünün de hangi ana toprak grubuna ait olduklarını bilmeleri gerekmektedir. Konunun hemen altında ise bu toprak türlerinin ayrıntılı açıklamaları ve hangi iklim bölgelerinde yaygın olarak görüldükleri verilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken konular toprakların sınıflandırılması coğrafya ile ne kadar ilgilidir? Öğrenciler insan ve toprak arasında nasıl bir bağ kurmuşlardır? İnsan faaliyetleri toprak örtüsünü nasıl etkilemektedir? Toprakların sınıflandırılması ile öğrenci artık toprak türlerini ayırt edebilmekte midir? Verimli topraklar ile uluslar arası ilişkiler arasında nasıl bir bağ kurulabilir? Bu ve benzeri birçok soru coğrafya ile birebir ilişkili iken ilgili konu büyük ölçüde toprak sınıflandırılması ve onların özelliklerine ayrılmıştır. Her ne kadar söylediğimiz bu özellikler **“topraklarımızdan nasıl yararlanıyoruz”** kısmında ele alınsa da asıl vurgu toprak sınıflandırmasına yapılmakta ve sınav soruları da genel olarak bu noktaya odaklanmaktadır.

COĞRAFYA 9. VE 10. SINIF DERS KİTAPLARINDAKİ ETKİNLİKLER, ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI VE ETKİLERİ

Günümüzde artık coğrafyadan bağımsız olan bir toprak bilimi (pedoloji) bulunmaktadır ve bu tür sınıflandırma tamamen bu bilimin ve jeolojinin ilgi alanına girmektedir. İnsan ve faaliyetlerini göz ardı eden bu tür bir yaklaşım coğrafyanın tanımına aykırıdır. İnsan ve faaliyetlerinden yoksun bir toprak konusu coğrafyanın özüne aykırıdır. Bilgilerin bazıları ancak bilgi notu şeklinde verilebilir ve önemli birer sınav sorusu olarak öğrencilerin önüne getirilmemelidir. Eğer bu şekilde öğrenciye sorular yöneltilecek olursa öğrenci yine ezberleyecek ve bu öğrenme olmayacaktır. Çünkü öğrenci herhangi bir yorum, sentez veya analiz yapma ihtiyacı duymayacaktır. Verilen sorularda ayrıca buna imkan vermeyecektir. Bu nedenlerle ilgili konu farklı boyut ve şekillerde ele alınmalıdır. Örneğin, toprak, erozyon ve tarım ilişkisi, topraksız tarım teknikleri, toprak tuzlanması ve tarım ilişkisi, tarım toprakları üzerindeki sanayileşme ve kentleşme sorunu gibi insan yaşamını birebir etkileyen bir formda konunun ele alınması gerekmektedir. Coğrafya için esas olan toprağın sınıflandırılmasından ziyade nasıl kullanıldığı ve etkileri olmalıdır. Nitekim Pascal Baud, Serge Bourgeat ve Catherine Bras'nın birlikte kaleme aldığı **Dictionnaire de Géographie (Coğrafya Sözlüğü)** eserinde toprak, yapısı ve sınıflandırılması gibi konuların günümüz coğrafyası ile ilgisinin büyük oranda kalmadığını belirtmişlerdir. Toprak daha çok yer bilimleri ve çevre konularında ele alınmakta ve pedoloji adıyla ayrı bir bilim dalı olarak varlığını sürdürmektedir. Günümüz coğrafyasında onlara göre toprak tarım teknikleri ve sürdürülebilir gelişme perspektifinde ele alınmaktadır. Nitekim kendi ülkelerinin ders kitaplarında da toprak konusu belirtildiği şekilde ele alınmaktadır.

Göller ve toprak konusu bu şekilde ele alındıktan sonra bölüm sonunda yer alan boşluk doldurma, doğru-yanlış ifadeleri ve çoktan seçmeli sorularda aynı şekilde ele alınmıştır. Sorular farklı form ve şekillerde sorulmasına karşın aslında sorulan farklı olmamakta ve direkt olarak bilgi sorgulanmaktadır. Ancak kavram haritalarının geliştirilmesi en azında öğrencinin düşünmesini sağladığından daha yararlı görülebilir. Aşağıda **doğanın varlıkları** ünitesinin sonunda sorulan ölçme ve değerlendirme kısmında sorulan sorulardan bir kısmı almaktadır.

Tablo 3. Bölüm 2 Ölçme ve Değerlendirme Çalışmaları

Ç. Aşağıdaki ifadelerin doğru veya yanlışlığını, karşısındaki uygun kutucukları işaretleyerek belirtiniz.

1. Set gölleri kıyı, oluk ve vadilerin önlerinin tıkanmasıyla oluşur.
2. Eğimli yüzeylerde akarsu oluşumu yavaştır.
3. Orman toplulukları yeryüzünün her yerinde yetişir.
4. Nemin az, sıcaklık farklarının çok olduğu alanlarda fiziksel ufalanma fazladır.
5. Savanlar, çalı toplulukları içinde yer alır.
6. İklim, bitki topluluklarının dağılışını doğrudan etkiler.
7. Yağış miktarı ve şekli akarsuların oluşumunu etkiler.
8. Bir akarsuyun çıktığı bölüme ağız denir.
9. C horizonu genellikle organik maddelerin biriktiği toprak katmanıdır.
10. Geniş yapraklı ormanlar genellikle Sibiryaya ve Asya kıtasının çok soğuk kesimlerinde görülür.

D. Aşağıdaki ifadelerde boş bırakılan yerleri uygun kelimelerle tamamlayınız.

1. Kenar denizler okyanuslardan.....ile ayrılır.
2. İç denizler.....ve.....ile kenar deniz veya okyanuslara bağlanır.
3. Akarsuların tüm kolları ile yayıldığı alana.....denir.
4. Ot topluluklarının yetişmesinde belirleyici faktörler.....ve.....
5. Toprakların oluşumunda.....tüm süreçleri etkiler

Yukarıdaki tabloda C bölümünde öğrencilerden ifadelerin karşısına doğru veya yanlış bir ifade olup olmadığının belirtilmesi istenirken, Ç bölümünde boşlukları anlamlı bir şekilde doldurmaları beklenmektedir. Ölçme ve değerlendirme çalışmaları konunun işlenişiyile bağlantılı olarak bilginin sorgulandığı bölümler olduğu görülmektedir. Bu özellik klasik sorular ve çoktan seçmeli sorularda da görülmektedir. Çoktan seçmeli soruların sosyal bilimlerdeki yeri ise tartışmaya açık bir konudur. Seçenek sıkıntısının ortaya çıkması, sosyal bilimlerde her zaman mutlak bir doğrunun olmayacağı, birçok faktörün etkili olduğu durumlar göz önüne alındığında bu soru türünün çok uygun bir sorgulama yöntemi olmadığı açıktır. Ayrıca bu sakıncaların yanı sıra öğrencinin sadece seçenek işaretlemesi ve kendisine ait hiçbir ifadesinin yer bulmadığı bir soru stili olduğu düşünüldüğünde durumun daha ciddi

COĞRAFYA 9. VE 10. SINIF DERS KİTAPLARINDAKİ ETKİNLİKLER, ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI VE ETKİLERİ

olduğu görülmektedir. Bu nedenlerle etkinlik çalışmaları ile ölçme ve değerlendirme sorularında değişikliğe gidilmesine ihtiyaç vardır. Ancak bu ihtiyacın karşılanması öncelikle ders kitaplarında konuların ele alınış yönteminin değiştirilmesiyle mümkün olacaktır. En azından bu terimlerin bazıları verilirken örnekleme ve materyal geliştirme yöntemiyle ele alınmalıdır. Yapılan bir çalışmada öğrencilerin çoğu coğrafi kavramı birbirine karıştırdıkları saptanmıştır. Örneğin, plato ve yayla, akarsu ağı ve akarsu havzası, paralel ve enlem, meridyen ve boylam, kırağı ve kırç karıştırılan bazı terimlerden (Turan, 2002: 82). Buna ek olarak Geçit ve Yazar'ın yaptığı bir çalışmaya göre 9. Sınıf coğrafya derslerinde yazılı sınavlarda sorulan soruların büyük bir kısmının bilgiyi sorgulamaya yönelik olduğu görülmüştür. Bu yapılan çalışmada şu ifadelere yer verilmiştir;

9. sınıf coğrafya ders kitabının ünite sonlarındaki değerlendirme soruları ile belirtilen sınıfın öğretmen sınav soruları ve ÖSS coğrafya sorularının Bloom taksonomisi tasnifine göre yapılan analizleri sonucunda önemli tespitler yapılmıştır. Öncelikle incelen 222 öğretmen sınav sorusunun yaklaşık %59'unun bilgi, %29'unun uygulama, %16,5'inin ise kavrama düzeyindeki sorulardan teşkil edildiği belirlenmiştir. Bu sorulardan sadece 1 soru (%0,45) öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirebilecek düzeydedir. 9. sınıf coğrafya ders kitabındaki 233 ünite sonu değerlendirme sorularının yaklaşık %81,5'i bilgi, %11,6'sı kavrama, %3,8'i uygulama düzeyinde iken sadece %3'ü (7 soru) üst düzey düşünme becerilerini geliştirme basamağında yer alan analiz kategorisinde yer almaktadır (Geçit ve Yazar, 2010: 64). Bilgiyi ölçme düzeyinin ders kitaplarında çok daha fazla olduğu görülmektedir. Her ne kadar coğrafya öğretmenlerinin hazırladığı sınav sorularının büyük bir kısmı da bilgiyi ölçmeye yönelik olmasına karşın ders kitapları boyutunda olmadığı görülmektedir.

Ders kitaplarında son yıllarda görülen bir değişim ise daha önceki yıllara bakışla bilgi verme düzeyinin artmış olmasıdır. Örneğin lise 10. Sınıf ders kitabında toprak ve göller konusunun yanı sıra bitki örtüsü ve dağılışı da çok ayrıntılı ve bilgi yükü şeklinde verilmiştir. Örneğin, **ülkemizde bitki toplulukları nasıl dağılıp gösterir?** Konusunda bitki toplulukları genel olarak açıklandıktan sonra sayfa 152'deki ders içi etkinlik konusunda kızılçam, sarıçam, sedir, karaçam, meşe, ladin, kayın, köknar, dağ çayırı ve bozkır türleri verilmiş ve karşılıklarına yetişme şartları

açıklanmıştır. Konuyu tam olarak kavrayamamış bir öğrenci bu etkinlik içerisinde daha da bocalayacaktır. Etkinlik önemli ölçüde bilgiye dayanmış, öğrenciye sadece bunların nerede görülebilecekleri sorulmuştur. Coğrafyanın en önemli prensiplerinden biri olan dağılım prensibidir. Ancak burada olduğu gibi bitki türlerinin genel dağılımının yanında hayli yüklü olan ve daha çok botanik alanına giren bitki tiplerine girilmiş ve konu daha da ağırlaştırılmıştır. Bu etkinliğin önemli ölçüde yazılı sınavlara yansıtacağı da açıktır. Konuların coğrafyanın özüne daha yakın olması esas olmalıdır. Bunun yanı sıra sadece öğrencilerin değil öğretmenlerin de ders kitaplarını beğenmeleri, konuların işlenişini yararlı bulmaları, yöntemin beğenilmesi öğrenmeyi ve hedeflenen kazanımları kolaylaştıracaktır. Ancak yapılan bir çalışmaya göre ortaöğretim öğrencilerinden sadece %35'i ders konularını ve ders kitaplarını ilgi çekici bulduklarını belirtmiştir (Geçit, 2009: 51). Ders kitaplarına karşı olan bu olumsuz düşüncenin öğrenme ve edinim konusunda ne gibi zorluklara neden olacağı çok açıktır.

Tablo 4. *Dış Kuvvetler Akarsular ve Karstik Sular*

Akarsular	Karstik Sular
Vadi	Lapya
Seki	Dolin
Menderes	Uvala
Dev Kazanı	Polye
Peribacası	Obruk
Kırgıbayır	Mağara
Çağlayan	Su Yutan
Delta	Su Çıkan
Irmak Adası	Kör Vadi
Birikinti Ovası	Sarkıt
Birikinti Konisi	Dikit
BirikintiYelpazesi	Sütun
	Traverten basamağı

Yukarıdaki tabloda verilenler lise 9. Sınıf coğrafya ders kitabının 109. Sayfasından alınmıştır. Yukarıda 25 şekil sıralanmıştır ve bunlara ek olarak rüzgârlar, buzullar, dalga ve deniz akıntılarının meydana getirdiği şekillerde eklenince toplam 39 terim kitapta öğrencilere verilmektedir. Öğrenmenin birinci basamağında olayın somutlaştırılmasından ziyade

daha çok soyut kavramlarla öğrenilmeye çalışılması modern eğitim anlayışına ters düşen bir yaklaşımdır. Öğrencilerin bu terimleri gördükleri andaki ilk düşünceleri ezberlenecek birçok yeni terimin ortaya çıktığı olacaktır. Günümüz coğrafyasında bu terimlerin kesinlikle sınırlandırılması ve gerçek yaşamla örneklendirilmesi ilk aşama olmalıdır. Ders kitaplarındaki bu zorluk ve müfredat zorluklarının yanı sıra 2005 yılında değişen ve yapılandırmacı bir metodu benimseyen coğrafya öğretiminde öğretmenlere de önemli sorumluluklar düşmektedir. Yapılan bir araştırmada 2005 yılında coğrafya öğretiminde yapılan değişiklikleri coğrafya öğretmenlerinin büyük bir kısmı olumlu karşılamıştır. Öğretmenler coğrafi kazanımlarda en önemli unsurlardan birini etkinlikler olarak belirtmişlerdir. Coğrafya öğretmenlerine yeni programın hangi yönlerden eski programdan farklılaştığı sorulduğunda ise “araştırmayı teşvik etmesi” ve “öğrenci merkezli” olması cevapları ilk iki sırada yer almıştır (Akengin: 2008: 11-12). Her ne kadar öğretmenler bu değişiklikleri olumlu karşılasa da uygulamada hala büyük zorluklar çekilmektedir. Zorlukların büyük bir kısmı ise müfredat programı ve ona bağlı yürütülen çalışmalardan ileri gelmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın başından itibaren ele aldığımız konuyu özetleyecek ve bir sonuca varacak olursak; İlk olarak çok temel bir soruyla konunun düşülmesi yerinde olacaktır. **Coğrafya nedir?** Çok basit gibi görünen bu soruyu onlarca değişik şekilde cevaplamak mümkündür. Zamanın, toplumların değiştiği gibi coğrafya da değişti ve ilerledi. İçersine yeni alanlar eklendi, ilgisi olmadığı düşünülen konular ise dışında bırakıldı. Batı Avrupa ülkeleri coğrafya eğitiminde bu dönüşümü büyük oranda tamamladı. Ülkemizde ise özellikle 2005 yılından beri bu disiplin içinde önemli değişikliklere gidildi. Bu değişikliklerin önemli bir kısmı özellikle yaklaşım ile ilgili olan bölüm çok olumlu karşılandı. Ancak sorunların devam ediyor olması hala bir şeylerin eksik ve sistematik bir işlerliğin kazanmadığı anlamına gelmektedir. Coğrafyaya bakışımızda olan klasik anlayış büyük oranda hala hüküm sürmekte... İnsan ve doğal ortamı ve etkileşimini ele almayan bir coğrafya artık bir coğrafya olarak adlandırılmamaktadır. Salt doğal ortamı ele alan başka bilim dalları coğrafyadan koparak kendi yollarına devam etmekte iken bu bilim dallarının güçlü etkileri ve izleri hala ders kitaplarında ve uygulamalarda

geniş yer bulmaktadır. Bu nedenlerle belli başlı şu önerilerde bulunabiliriz;

Milli Eğitim Bakanlığı'na Öneriler

- Coğrafya ders kitaplarındaki konular yeniden ele alınmalı ve konular yeniden yazılmalıdır. Kitaplar yazılırken özellikle Fransa, İngiltere ve ABD ders kitaplarındaki coğrafyaya bakış dikkatle incelenmeli ve ülkemiz koşullarına göre uygulanmalıdır.

- Ders kitaplarındaki etkinlikler ile ölçme ve değerlendirme sorularında çoktan seçmeli, doğru-yanlış ifadeleri, boşlukları doldurma etkinlikleri çeşitlilik sunuyor gibi görünse de büyük ölçüde mutlak ve tek bir doğruyu aramakta ve bilgiyi sorgulamaktadır. Sosyal bilimlerin özünü oluşturan çok yönlülük ve farklı açılardan olgulara bakabilme gözden kaçırılmaktadır. Bu ifadeler daha çok nasıl yorumlarsınız? Bu olayları ve olguları karşılaştırınız. Nasıl bir sonuca vardınız? Olgular arasındaki etkileşimi analiz ediniz şeklinde ele alınmalıdır.

- Müfredat programından toprak türleri, göller ve oluşumlarına göre göller, iç kuvvetlerdeki jeolojik kavramlar ya bilgi notu olarak verilmeli ya da tamamen söylediğimiz şekliyle ele alınmalıdır. Konu ele alınırken insan bu olgunun neresinde ve nasıl etkiliyor ve etkileniyor boyutuyla ele alınmalıdır. Bu kavramlar müfredat programından çıkarıldıktan sonra etkinlik, ölçme ve değerlendirme kısımlarında daha çok belirli bir konuda yorum gerektiren pasajlar yazdırma şeklinde etkinliklere ders kitaplarında yer verilmelidir.

- Her ne kadar coğrafi bölgeler günümüz anlamına yakın bir düzeye çekilmişse de kavramlar ve topraklar anlamı zorlaştıracak şekilde yapılmamalıdır. Aksi takdirde fonksiyonlarına göre bölgeler oluşturulduktan sonra aşırı derecede konuyu parçalamak bütünü görmeyi zorlaştıracığından dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Ayrıca coğrafi bölgeler Özey'in çalışmasında dediği gibi siyasi birer bölge olarak algılanmamalıdır (Özey, 2009).

Coğrafya Öğretmenlerine Öneriler

- Coğrafya öğretmenleri öncelikle öğrencilere coğrafyanın sosyal bir bilim olduğunu, insan ve mekan üzerinde odaklandığını bunun dışındaki konuların coğrafya bilmi olmadığı ancak bir kara parçası anlamına gelen coğrafya olduğu gerçeğini kavratmalıdır. Coğrafyanın

soyut olmadığı kendilerinin de coğrafyanın birer aktörleri olduğu gerçeğini öğrencilere aktarabilmelidirler.

- Coğrafya öğretmenleri, ders kitaplarında yer alan her bilgiyi öğrencinin bilmesi gerektiği şeklinde algılamamalı ve bu şekilde yaklaşmamalıdır. Bu bilgilerin tam olarak bilinmemesi öğrencinin coğrafya bilmediği anlamına gelmediğini öğrenciye aktarması gerekmektedir.

- Öğretmen kitapta verilen her bilgiyi soru olarak yazılı sınavlarda sormamalıdır. Bu bilgileri yazan öğrencilerde bile öğrenmenin tam olarak gerçekleşmediğinin bilincinde olunması gerekmektedir.

- Ders kitaplarında çok fazla terim verildiğinden mümkün olduğunca bu terimleri somutlaştırmalı veya örneklendirmelidir.

- Öğrencilerin özellikle 9. Sınıfta soyut kavramların fazlalığı nedeniyle sık sık gerçek hayattan örnekler verme haritaları kullanma ve kullandırma yoluna gitmelidir. Özellikle ezberden kaçınılması açısından öğrenmeyi sağlayan dilsiz haritalara önem verilmelidir. Dilsiz haritalara ilişkin aktiviteler ilk önce öğretmen tarafından yapılmalı, ardından sınıfta uygulanmalıdır. Böylece ortaya çıkabilecek sorunları önceden giderme imkanı doğmuş olur. Öğretmen, öğrencilerini dilsiz haritalar içeren internet sitelerine yönlendirmelidir. Bazı dilsiz haritaları oluşturulurken öğrencilerin ilgili internet sitelerinden yararlanması hususunda onlara rehberlik etmelidir. Çeşitli animasyonlarla zenginleştirilmiş siteler aracılığıyla dilsiz harita aktivitelerini uygulamalarını istemelidir (Kızılcıoğlu ve Ünlü, 2008: 65-66).

KAYNAKLAR

- Akengin, H. (2008). *Coğrafya Öğretmenlerinin Yenilenen Lise Coğrafya Öğretim Programı Hakkındaki Görüşleri*. Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 18, 11-12.
- Baud, P., Bougeat, S., Bras, C. (2008). *Dictionnaire de Géographie*, 4. Edition Hatier, Paris, France. 232.
- Doğanay, H. (2002). *Coğrafya Öğretim Yöntemleri*. S. 432. Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Geçit, Y. ve Yazar, S. (2010). *9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabındaki Sorular İle Çeşitli Coğrafya Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Analizi*. Marmara Coğrafya Dergisi. Sayı: 22, 164.

- Geçit, Y. (2009). *Trabzon Merkez Ortaöğretim Öğrencilerinin Görüşleri Doğrultusunda Yeni (2005) Coğrafya Öğretim Programı Ve Yapılandırmacı Kuram İlişkisi*. Marmara Coğrafya Dergisi. Sayı: 19, 51.
- Hacısalihioğlu, Y. ve Midilli, A. (2011). Milli Eğitim Bakanlığı, Ortaöğretim Coğrafya 10 Ders Kitabı, 56.
- Kızılçaoğlu, A., Ünlü, M. (2008). *9.Sınıfta Dilsiz Haritaların Kullanımına Yönelik Aktivite Önerileri*. Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 17, 64-65.
- Livingstone, D., N. (2008). *The Geographical Tradition*. Blackwell Publishing, 347.
- Mayhew, S. (2004). *Oxford Dictionary of Geograh, Oxford University Press, Third Edition, 220-221*.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2011). Ortaöğretim Coğrafya Dersi (9–12. Sınıf) Taslak Ders Kitaplarını İnceleme ve Değerlendirme Ölçütleri. <http://ttkb.meb.gov.tr/Dosyalar/derskitabiinceleme/Co%C4%9Frafya%20Kriter%2011Temmuz.pdf> adresinden 10.10.2011 tarihinde alınmıştır.
- Nichols, P.D. (2010). What Is a Learning Progression?, http://www.pearsonassessments.com/NR/rdonlyres/6C8F4D6F-EFB1-47CE-9247-3712D274190F/0/Bulletin_12.pdf adresinden 02.07. 2011 tarihinde alınmıştır.
- Özey, R. Coğrafi Bölgelerin Siyasi Bölgeler Olarak Algılanması Ve Sonuçları. <http://www.ramazanozey.net/rozey/icerik/detay.asp?id=155&dil=tr> adresinden 22.08.2011 tarihinde alınmıştır.
- Quelques éléments pour l’enseignement de la Géographie, http://histoireenprimaire.free.fr/ressources/quelle_%20geographie.pdf adresinden 09.08.2011 tarihinde alınmıştır.
- Şahin, C. (2011). Milli Eğitim Bakanlığı, Ortaöğretim Coğrafya 9 Ders Kitabı. Ankara.
- Şaşan, H. H. (2002). Yapılandırmacı Öğrenme, Yaşadıkça Eğitim <http://talimterbiye.mebnet.net/ogrenci%20merkezli%20egiti>

COĞRAFYA 9. VE 10. SINIF DERS KİTAPLARINDAKİ ETKİNLİKLER, ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI VE ETKİLERİ

m/yapilandirmaciogrenme.pdf adresinden 10.07.2011 tarihinde alınmıştır.

Turan, İ. (2002). Lise Coğrafya Derslerinde Kavram ve Terim Öğretimi ile İlgili Sorunlar, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 22, Sayı 2, 82.